

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.178-193

УДК 342.7:342.9

Олексій Цельєв

Кандидат юридичних наук, доцент,
експерт Центру дослідження верховенства права,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-9108-3085>
tseliev@ukma.edu.ua

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ ДЕРЖАВОЮ ТА ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА (СУТНІСНИЙ, ЦІННІСНИЙ, НОРМАТИВНИЙ ТА ІНШІ РІВНІ)

Статтю присвячено тематиці суперечностей, які існують між соціальною державою і верховенством права на різних рівнях їхнього перетину. У представленому дослідженні автор розвинув ідеї, висловлені у своїх попередніх працях. Зокрема, суперечності між верховенством права та соціальною державою проілюстровано практичними прикладами. На цій підставі проаналізовано та узагальнено способи реалізації окремих соціально-економічних прав в Україні. Окрему увагу приділено пільгам як одному з основних способів соціального захисту. Продемонстровано, у яких випадках сутність соціальної держави вступає в суперечність із сутністю верховенства права. Описано суперечності між цінностями, принципами та юридичними нормами, притаманними зазначеним концептам. Крім того, запропоновано підхід, за яким виявлені суперечності умовно можна поділити на п'ять рівнів: змістові, ціннісні, між принципами, між правами та між юридичними нормами. Окреслено шляхи залагодження суперечностей.

Ключові слова: суперечність, верховенство права, соціальна держава, соціальний захист, права людини, людська гідність, пільга.

Декілька років тому вийшла стаття «Верховенство права та соціальна держава: пошук шляхів подолання суперечностей»¹, у якій окреслено деякі проблеми, що виникають у процесі побудови соціальної держави в Україні, зокрема й ті, що стосуються суперечностей елементів верховенства права з концептом соціальної держави. Основну увагу було зосереджено на випадках необґрунтованого втручання державних інститутів у вільний розвиток суспільства на засадах поваги до прав людини та верховенства права. Було зроблено низку висновків, а саме щодо необхідності: пошуку шляхів об'єднання концепцій верховенства права та соціальної держави навколо людської гідності; врахування принципу пропорційності в пошуку балансу між конкуруючими правами, зокрема в питаннях обмеження свободи економічної діяльності; застосування надбань демократії на шляху об'єднання цінностей верховенства права та соціальної держави, насамперед під час ухвалення рішень тощо.

У цьому дослідженні запропоновано інший ракурс розгляду зазначених суперечностей: крізь призму практики реалізації соціально-економічних прав в Україні буде здійснено спробу простежити та описати багаторівневу структуру суперечностей між верховенством права та соціальною державою — від концептуального рівня до рівня юридичних норм, що регулюють відповідні відносини на практиці.

¹ Олексій Цельєв, «Верховенство права та соціальна держава: пошук шляхів подолання суперечностей», *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки* 9–10 (2022): 87–97, <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.87-97>.

Суперечності між верховенством права і соціальною державою вже були об'єктом інтересів науковців. Слід виокремити дисертаційне дослідження Олега Панкевича², яке частково порушує тотожну проблематику, а також дотичні до неї праці Олександра Скрипнюка³. Крім того, Василь Лемак у своїх публікаціях висловив низку дискусійних думок щодо антагоністичної природи соціально-економічних прав і функцій (завдань) держави⁴.

Задовго до сучасних дослідників Альберт Дайсі, один із фундаторів верховенства права, вбачав загрозу для останнього в розширенні адміністративної діяльності, спричиненому розвитком держави загального добробуту. Пізніше більш розгорнуті застереження висловлював Фрідріх Гаєк, зокрема щодо дій адміністративних органів, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, які можуть становити загрозу для громадян та їхньої власності. Він вважав такі дії протилежними ідеї верховенства права⁵. Треба зауважити, що філософсько-правова думка початку ХХ століття в цьому питанні не була одноставною. Протилежного погляду на співвідношення держави соціальної справедливості та правової держави дотримувався Богдан Кістяківський⁶.

Утім, варто зазначити, що ще на етапі зародження ідей соціальної держави в країні, якій сьогодні приписують першість у її практичній побудові, філософська та політична думка вкрай скептично ставилася до можливості об'єднання принципів соціальної та правової держави⁷.

Згадана позиція Б. Кістяківського та інших апелює до принципів правової держави, а не верховенства права. Це зрозуміло, адже історично ідеї *Rechtsstaat*, які зародились на теренах сучасної Німеччини, для вчених із континентальної Європи були більш близькими, ніж британське *Rule of Law*. Однак тепер дослідники верховенства права небезпідставно вважають правову державу «сучасним німецьким варіантом верховенства права»⁸. Попри різний, іноді суперечливий, історичний шлях розвитку, сьогодні не існує більш-менш серйозних відмінностей у змісті вимог концепцій верховенства права та правової держави. Тому для завдань нашого дослідження вважаємо коректним розглядати ці поняття як синоніми⁹.

Висловлені понад сто років тому думки про неможливість поєднання вимог соціальної та правової держави / верховенства права в наш час спростовуються практикою побудови й існування обох концептів у Німеччині чи країнах Скандинавії. Проте це зовсім не означає, що суперечності між соціальною державою і верховенством права зовсім зникли чи повністю залагоджені в країнах, які домоглися практичного втілення відповідних ідей. Особливо яскраво суперечності простежуються в державах, які тільки задекларували себе як соціальні та торують цю дорогу. До того ж вони за інерцією зберігають атавізми свого соціалістичного й авторитарного минулого, патерналістичного сприйняття держави, проблемну економіку тощо. Україна належить до таких держав. На її прикладі й буде проведено це дослідження.

Забігаючи наперед, треба зазначити, що автор не сприймає досліджувані суперечності як непереборні явища. Радше йдеться про суперечності як категорії діалектики, які мають однакове соціальне коріння. Їх розуміння та пошук шляхів залагодження допоможуть уникнути конфліктів і спонукатимуть до руху та розвитку обох концептів у взаємодії як верховенства права, так і соціальної держави.

Слід зауважити, що умовна лінія напруження соціальна держава — верховенство права є продовженням глибшої суперечності між державою і правом як явищами різної сутності. Так чи інакше, з одного боку, вона стосується справедливості, рівності та свободи як сутнісних цінностей права, елементів верховенства права, зокрема поваги до прав людини, а з другого — меж нормативного регулювання державою свободи, дискреції державних органів, підстав втручання держави в економічні процеси в суспільстві, обмеженості економічних ресурсів у державі, визначення бенефіціарів отримання соціальної допомоги, її справедливого розподілу тощо. Активна залученість держави в економіку і перерозподіл ресурсу зумовлена завданням саме соціальної держави — забезпеченням

² Олег Панкевич, «Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика» (дис. канд. юрид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003), 56, <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7135/1/Панкевич.pdf>.

³ Див. Олександр Скрипнюк, *Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики* (Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2000).

⁴ Василь Лемак, «Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування», *Вісник Академії правових наук України* 1 (2010): 42, http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_4.

⁵ Див. Браян Таманага, *Верховенство права: історія, політика, теорія* (Києво-Могилянська академія, 2007), 76–9.

⁶ Див. Богдан Кістяківський, *Держава і особистість. Вибране* (Абрис, 1996), 272.

⁷ Див. О. І. Семків, ред., *Політологія* (Світ, 1994).

⁸ Таманага, *Верховенство права*, 125.

⁹ Див. Микола Козюбра, «Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог», *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки* 64 (2007): 4, <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content>.

добробуту всіх громадян. Для його виконання публічна влада вимушена не просто регулювати, а втручатися в економічні процеси, зокрема через оподаткування, встановлення мит, акцизів, зборів тощо задля концентрації в бюджеті країни максимальної кількості коштів платників податків, та відповідно здійснювати перерозподіл цих грошей на задоволення соціальних потреб. Крім того, держави запроваджують відповідні політики в приватному секторі, стимулюючи його реалізовувати соціально-економічні права та надавати широкий спектр соціальних послуг тощо.

Висловлені міркування підтверджує і практика Конституційного Суду України:

Згідно з Конституцією України ... ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливий та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян¹⁰.

Ці процеси відбуваються відповідно до сформульованих державою юридичних норм, обов'язкових до виконання всіма суб'єктами правовідносин. Якщо держава має потужну економіку, за наявності суспільного консенсусу щодо її соціальних завдань і методів їх досягнення особливих проблем у накопиченні та перерозподілі благ немає. Проте суперечності зростають зі зменшенням як ресурсів, так і легітимності громадянами відповідної політики держави. Звідси виникає один з аспектів суперечності між обмеженістю економічних можливостей держави та неможливістю обмеження соціальних прав людини.

Те саме стосується і неможливості обмеження інших прав людини. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово підкреслював вимогу до держави утримуватися від обмеження загально визнаних прав і свобод людини та громадянина, наголошуючи на її головному обов'язку — утверджувати й забезпечувати повагу та непорушність цих прав і свобод¹¹.

Для досягнення мети цього дослідження потрібно докладніше окреслити вихідні принципи обох доктрин, що перебувають у суперечності.

На рівні аксіом сучасне розуміння верховенства права ґрунтується на повазі до прав людини та їхньому захисті, спираючись на правові цінності: рівність, свободу та справедливість. Особлива роль у досягненні зазначеної мети належить складовим принципам верховенства права — законності, правовій визначеності, пропорційності, обмеженню дискреційних повноважень, праву бути почутим тощо, а також демократії як середовищу, де реалізація цих принципів стає можливою.

Схожий підхід застосувала Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) для опису стрижневих елементів верховенства права (правовладдя), якими, на думку Комісії, є законність — включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя у незалежних і безсторонніх судах — включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; повага до людських прав; недискримінація та рівність перед законом¹².

Палітра елементів соціальної держави менш абстрактна та різнобарвна. У ній можна простежити відображення основних складових — принципів верховенства права, але з суттєвою корекцією, зумовленою завданням побудови такої держави. В її основі, як і в праві, лежить повага до прав людини, проте з акцентом на соціально-економічні права. Тому принцип законності здебільшого сприймається крізь призму нормативної фіксації соціально-економічних прав та способів їх забезпечення. Принцип рівності і недискримінації більше стосується мінімальних для всіх соціальних стандартів. Правова визначеність акцентується на ясності, чіткості, зрозумілості можливостей забезпечення соціальних прав і легітимних очікувань надання відповідних соціальних бонусів, деталізації алгоритмів отримання соціальної допомоги, неможливості скасувати соціальні преференції в майбутньому тощо. Дискреційні повноваження державних органів налаштовуються на виконання функцій накопичення та перерозподілу економічних благ, ухвалення відповідних рішень на користь тих, хто потребує соціальної допомоги. Свобода підприємницької діяльності, розпорядження власними активами, зокрема власністю,

¹⁰ Див. Конституційний Суд України, *Справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності*, Рішення 1-рп/2005, 17 березня 2005, абзац третій пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>.

¹¹ Конституційний Суд України, *Справа про постійне користування земельними ділянками*, Рішення 5-рп/2005, 22 вересня 2005, абзац перший пп. 5.3 п. 5 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

¹² Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), *Мірило правовладдя = Rule of Law Checklist*, пер. з англ. С. Головатого (Венеційська Комісія Ради Європи, 2017), 10, <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>.

отримує окремі обмеження, які обґрунтовуються необхідністю перерозподілу матеріальних ресурсів задля досягнення соціальної справедливості на противагу справедливості в її загальному розумінні. Йдеться про те, що справедливість як сутнісна основа права має багато характеристик. Вихідною слід визнати свободу для всіх і кожного, зокрема й на види діяльності та розпорядження її результатами. Розподільчий характер соціальної справедливості зводить такі можливості свободи.

Цей перелік зміщення акцентів не є вичерпним. Так чи інакше він стосується й інших елементів верховенства права, а саме пропорційності, прозорості, доступності, права на оскарження.

Слід припустити, що розширення палітри прав людини, а також зміни у складових верховенства права, зумовлені функціональними завданнями соціальної держави, є тригерами суперечностей, які можуть призвести до конфлікту, якщо їх не подолати.

Передусім йдеться про суперечність між правами людини як на рівні поколінь, про що буде сказано пізніше, так і на рівні конкретних прав. До прикладу, право власності, зокрема на результати власної праці, може суперечити праву на соціальну допомогу для інших (безробіття, втрата працездатності, пенсія тощо). З правом власності кореспондується право на заняття підприємницькою діяльністю, яке вступає в суперечність із повноваженнями державних органів зі встановлення податків, мит, тарифів, зборів тощо з метою наповнення відповідних соціальних та інших фондів. Право на судовий захист може вступити в суперечність із соціальними правами, щонайменше на етапі неможливості виконання судового рішення за браком необхідних ресурсів або ж загрози позбавлення інших соціальних прав, про що йтиметься далі.

Цінності та принципи права також не залишаються осторонь досліджуваної проблематики. Як уже зауважено, засаднича цінність права — справедливість — може вступити в суперечність із принципом розподільчої справедливості, який притаманний соціальній державі. Людина починає отримувати блага, які не заробила власною працею чи працею близьких людей. Принцип рівності прав і можливостей, притаманний верховенству права, вступає в суперечність із принципом соціальної рівності, а точніше — штучного вирівнювання соціальних спроможностей людини. Формальна рівність девальвує у фактичну рівність. Принцип законності, як його розуміють у концепції верховенства права щодо змістових вимог до норм, сформульованих з урахуванням принципів права та прав людини, може вступити в суперечність із тим самим принципом, застосованим у виключно позитивістському форматі. У такому разі ціннісні вимоги до змісту не висувуються: норма має забезпечувати функціонування соціальної держави без огляду на мораль, дотримання інших прав людини тощо.

Ще одним полем виявлення суперечностей є способи, у які здійснюється реалізація соціальних прав. У спектрі соціальних прав людини вагоме місце належить праву на соціальний захист. Загальновідомо, що основними способами соціального захисту з боку держави є можливість отримання певними категоріями громадян пільг, гарантій, компенсацій, субсидій тощо¹³.

Найпоширенішим із перелічених вище способів є пільга. Можливість її отримання передбачена значною кількістю нормативних актів¹⁴. В Україні з 2003 р. функціонує державний реєстр осіб, у якому збираються, накопичуються, захищаються, обліковуються, відображаються, обробляються реєстрові дані про фізичних осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою відповідно до законів України, отримують пільги, передбачені для педагогічних, медичних, фармацевтичних працівників, працівників бібліотек, музеїв, спеціалістів із захисту рослин і працівників культури в сільській місцевості¹⁵. Окремі категорії громадян мають право на десятки можливих пільг, а їхні різновиди стосуються різноманітних сфер життєдіяльності людей: від комунальних тарифів до освітніх послуг.

¹³ До прикладу, див. статтю 1² Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (Верховна Рада України, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ст. 1², <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>), статтю 19 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Верховна Рада України, Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», ст. 19, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>).

¹⁴ Див. Кодекс цивільного захисту України, закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист», «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про освіту», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про захист рослин», «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні», «Про жертви нацистських переслідувань», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про охорону дитинства», «Про соціальний захист дітей війни», «Про культуру», «Основи законодавства України про охорону здоров'я» тощо.

¹⁵ Кабінет Міністрів України, *Про державний реєстр осіб, які мають право на пільги*, Постанова 117, 23 січня 2003, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-п#Text>.

Відповідно до тлумачення «Словника української мови», пільга — це повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків¹⁶. Можна знайти ще й інше визначення пільги: встановлені законодавством або іншими нормативними актами переваги, що надаються особі (або групі осіб) порівняно з іншими громадянами¹⁷. Отже, будь-яка пільга потенційно вступає в суперечність із принципом формальної рівності людей. Зазвичай особи, які мають пільги, звільняються від якихось оплат (отримують матеріальні чи нематеріальні активи безоплатно) або долучаються до якихось благ позачергово, поза конкурсом тощо. Загальна теорія права та конституційне право оперують доктриною позитивної дискримінації або ж позитивних дій, згідно з якою допускається часткове порушення принципів права, зокрема рівності, для досягнення легітимної публічної мети. Відповідно, законом можуть бути сформульовані норми, які допомагають певним категоріям людей реалізовувати свої права, які за інших обставин вони не могли б забезпечити. У нашому випадку такою легітимною метою є соціальні права людини. Проте в процесі аналізу змістового характеру пільг та категорій громадян, які мають право на їх отримання, виникають питання як щодо легітимної мети їх надання, так і щодо критеріїв визначення пільговиків. Одне з таких питань можна сформулювати так: чи завжди пільгові категорії громадян не можуть виконати певні обов'язки, які є однаковими для всіх, без отримання пільги? До прикладу, правом на безкоштовне перевезення міським і приміським транспортом, крім пенсіонерів, можуть скористатися 20 категорій громадян, а пільгою з оплати послуг зв'язку (абонентська плата за користування стаціонарним квартирним телефоном) — 43 категорії громадян¹⁸. До того ж у сучасних умовах потреба саме в такій пільзі є сумнівною. Ба більше, мізерний обсяг або зміст пільги, як і спосіб її надання (позачергово, там, де немає черги), принижують людську гідність. А отже, вступають із нею в суперечність.

На прикладі пільгового (безкоштовного) перевезення громадян можна побачити ще й інший потенційно суперечливий вимір, який так чи інакше притаманний всім пільгам. Він розкривається через запитання: за чий рахунок надається пільга? Якщо за рахунок перевізника, то це означає, що перевізник не отримує прибуток або закладає додаткову ціну за вартість проїзду для інших громадян. Якщо за рахунок місцевого або державного бюджету, це означає, що пільга надається за рахунок податків громадян тощо. За будь-яких варіантів, визначаючи пільги, держава презюмує: платники податків згодні, щоб за їхній рахунок інші громадяни звільнялися від обов'язку або ж отримували певні блага. Можна з певністю припустити, що у вказаній презумпції закладено не тільки суперечність, а й потенційний конфлікт.

Навмисно не аналізуємо інші пільги, а також статуси пільговиків з метою недопущення протиставлення одних категорій громадян іншим, проте кількісні та якісні показники свідчать: не завжди пільги є тими заходами соціальної підтримки, які забезпечують гідне життя. Або ж навпаки, пільга не є саме тією підтримкою, без якої люди не можуть гідно існувати.

Вказане підтверджується як наведеними прикладами, так і всією системою надання пільг для різних категорій громадян. Пільги можуть мати різне призначення: від необхідних засобів соціальної підтримки до більш статусного характеру, наприклад, отримання не просто пенсій, які, безперечно, є одним зі способів реалізації соціальних прав, а так званих спеціальних пенсій. А це вже питання не так прав і пільг, як привілеїв, того, що більшості не доступно. Яким чином спеціальні пенсії дотичні до завдань соціальної держави? Питання відкрите. За даними Міністерства соціальної політики України, кожен п'ятий пенсіонер має право на спецвиплати або пенсійні пільги¹⁹. В останні роки в Україні питання виплати спеціальних пенсій загострилося не тільки через брак коштів у державному бюджеті. Ще однією змістовою проблемою стала суперечність між розміром спеціальних пенсій, які іноді більші за 100 000 грн²⁰, і розміром мінімальних пенсій, які отримують пенсіонери в Україні (станом на 2025 р. 2731 грн отримує 5 млн пенсіонерів, пенсії до 5000 грн — 60 % пенсіонерів)²¹.

¹⁶ «Пільга», *Словник.UA*, <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=пільга>.

¹⁷ Віталій Скакун, «Пільги та субсидії для українців в 2020 році», *DIM.RIA*, 28 січня 2020, <https://dom.ria.com/uk/news/lgoty-i-subsidii-dlya-ukrainczev-v-2020-godu-174546.html>.

¹⁸ Мукачівська міська рада, «Види державних пільг та перелік осіб, які можуть ними скористатися», 17 лютого 2023, <https://mukachevo-rada.gov.ua/.../vidi-derzhavnih-pilg-ta-perelik-osib-yaki-mozhut-nimi-skoristatisya>.

¹⁹ Ярослав Вінокуров, «Цілого фонду замало. Як влада програє битву з отримувачами спецпенсій», *Економічна правда*, 25 березня 2025, <https://pravda.com.ua/.../specpensiji-v-ukrajini-chomu-uryad-niyak-ne-mozhe-zmenshiti-viplati-804730/>.

²⁰ Ярослав Вінокуров, Володимир Тунік-Фриз, «За даними Міністерства соціальної політики, найвища пенсія прокурора в Україні у 2024 році становила 251 тис. грн на місяць», *Економічна правда*, 15 липня 2025, <https://pravda.com.ua/finances/hto-i-yak-mozhe-otrimati-pensiyu-u-40-rokiv-809198/>.

²¹ «Стало відомо, скільки українських пенсіонерів отримують мінімальну пенсію на рівні 2360 гривень», *Економічні новини*, 27 листопада 2024, https://enovosti.com/uk/news-ukr/news_economy-ukr/full/stalo-vidomo-skilki-ukrainskix-pensioneriv-otrimuyut-minimalnu-pensiyu-na-rivni-2360-griven.

Отже, що більше стає спеціальних пенсій, то менше шансів у звичайних пенсіонерів на підвищення виплат. Це вже суперечність іншого ґатунку, пов'язана зі складністю досягнення соціальної справедливості в державі, де немає звичайної справедливості. Кричуща несправедливість закону, покликаною розумно розподілити суспільний продукт, породжує недовіру до держави та підриває її легітимацию з боку людини. Застосування принципу пропорційності як елемента верховенства права (тільки не в кількісному співвідношенні спеціальних і звичайних пенсіонерів) могло б допомогти розв'язати цю дилему. Станом натеper держава робить певні кроки на цьому шляху. На період дії воєнного стану розмір спеціальних пенсій обмежено відповідною постановою Кабінету Міністрів України²². Проте це тимчасовий захід, який не вирішує зазначеної проблеми в довгостроковій перспективі. Вона має бути вирішена на основі закону, і не тільки для якоїсь окремої категорії пенсіонерів, а комплексно, з урахуванням принципу формальної рівності²³. Якщо всі платники податку сплачують єдиний соціальний внесок пропорційно до отриманого доходу, чому пенсійне забезпечення залежить не від цих внесків і стажу роботи, а від посади на державній службі, яку обіймав пенсіонер? Питання здається риторичним. Утім, розв'язати дилему лише за допомогою врахування розміру сплачених соціальних внесків також не вдасться. Є й інші чинники, які впливають на розмір пенсійного забезпечення. Вони безпосередньо стосуються справедливості та пропорційності. До прикладу, особливі умови проходження служби в мілітарних чи парамілітарних структурах, які суттєво відрізняються від інших видів державної служби, повинні зумовлювати відповідні гарантії пенсійного забезпечення з боку держави. З боку суспільства не повинно виникати питання щодо справедливості такого забезпечення.

Однак проблема залишається на іншому рівні — не так соціальної держави, як звичайної політики. Як відмежувати відносно великі пенсії, які сплачуються з державного бюджету як компенсація за особливі умови праці, ризик для життя і здоров'я людини, від інших категорій державної служби, де велике пенсійне забезпечення сприймається як плата за політичну лояльність посадової особи.

Ще одним прикладом суперечностей між верховенством права та соціальною державою, що стосується пільг, є нормативне регулювання реалізації права на житло в Україні. Законодавство декларує громадянам, які потребують соціального захисту, що житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. При цьому зберігається ще радянський тренд ділити громадян і розміщувати їх у черги: загальну чергу, першу чергу і поза чергою²⁴. Сам факт такого сортування викликає запитання про рівність людей і повагу до людської гідності. На практиці тільки одиниці з тих, хто претендує на житло, отримує його безкоштовно²⁵. З великою вірогідністю можна припустити, що після трьох десятиліть приватизації державного житлового фонду вільних приміщень для безкоштовного надання громадянам майже чи взагалі не залишилося.

Не заперечуючи функції соціальної держави в допомозі з житлом тим, хто позбавлений можливості самостійно його придбати, верховенство права вимагає не робити цю послугу як дарунок чи привілей за рахунок інших платників податків. Для цього потрібно запроваджувати механізми доступної оренди, кредитування, субсидій, сприятливих умов для забудовників та інвесторів соціального житла тощо; розширення переліку приміщень, споруд, будівель, які можуть бути використані як житло.

Право на житло, зокрема його соціальна складова, має й інші суперечності з правами першого покоління, пов'язані з правом власності. До прикладу, неможливість звернення стягнення на житло, якщо сума боргу не перевищує 20 мінімальних зарплат (ч. 7 ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження»)²⁶. Інший приклад, коли в суперечність вступає право на проживання і право власності. Так, новий власник житла не може виселити з житла особу, яка там зареєстрована, без надання їй іншого житла, якщо в неї є інвалідність²⁷.

Інші проблеми, але також пов'язані з правом на житло та правом власності з можливістю вільного розпорядження ним, виникли в сучасній Європі. Зокрема, в Італії та Іспанії на рівні держави та місцевого самоврядування вводять обмеження для власників житлових приміщень на вільне

²² Кабінет Міністрів України, *Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у період воєнного стану*, Постанова 1, 3 січня 2025, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2025-n#Text>.

²³ Верховна Рада України, *Про прийняття за основу проекту Закону України щодо пенсійного забезпечення працівників прокуратури*, Постанова 4347-IX, 15 квітня 2025, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4347-20#Text>.

²⁴ Верховна Рада Української РСР, *Житловий кодекс України*, 30 червня 1983, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.

²⁵ Катерина Родак, «Справа в квадратних метрах. Як чергу на соціальне житло у Львові використовують для махінацій», *NGL media*, 29 травня 2025, <https://ngl.media/2025/05/29/sprava-v-kvadratnyh-metrakh/>.

²⁶ Верховна Рада України, *Про виконавче провадження*, Закон України 1404-VIII, 16 червня 2016, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

²⁷ Див. Верховна Рада України, *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні*, Закон України 875-XII, 21 березня 1991, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/en#ed20120101#Text>.

розпорядження ними. З урахуванням туристичного буму останніх років власники житла розривають дострокові оренди для більшого прибутку зі здавання житла в туристичний сезон. У результаті цього місцеві мешканці, зайняті в економіці регіонів, залишаються без житла²⁸. Ще одна проблема в Іспанії — так звані окупаси чи скватери, які заселяються в житло, не платять за оренду, і виселити їх, навіть у судовому порядку, вкрай проблематично. Причина — вони не мають власного житла²⁹.

Також не можна оминати увагою іншу проблему щодо пільг — можливість їх скасування. Що робити з пільгами, які вже не відповідають своєму призначенню, або з пільгами, які держава неспроможна забезпечити? Конституційний Суд України в цьому аспекті мав суперечливий досвід, який згодом еволюціонував. Ще у 2005 р., посилаючись на свою попередню практику, Суд стверджував: пільги, компенсації, гарантії є видом соціальної допомоги і необхідною складовою конституційного права на достатній життєвий рівень, тому звуження змісту та обсягу цього права через ухвалення нових або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається³⁰.

Проте вже у 2018 р. Суд більш збалансовано підійшов до цього питання:

Аналізуючи юридичну природу пільг, скасованих і обмежених положеннями підпунктів 1, 2 пункту 12 розділу І Закону України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України», Конституційний Суд України виходить із того, що існування пільг для окремих категорій громадян передбачено на конституційному рівні. Відповідно до частини третьої статті 24 Конституції України рівність прав жінки і чоловіка забезпечується, зокрема, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг та юридичним захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Згідно з частиною третьою статті 53 Основного Закону України держава забезпечує, у тому числі, надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Таким чином, надання окремих пільг громадянам є конституційно допустимим. Однак наявність у тексті Основного Закону України категорії «пільга» не означає, що ця категорія є елементом конституційного статусу людини на відміну від основоположних прав і свобод людини та гарантій їх реалізації, які є необхідними для гідного існування та гармонійного розвитку людини. Конституційний Суд України виходить із того, що в кожному конкретному випадку має бути встановлено, чи пов'язані пільги з неможливістю особи мати заробіток, втратою такого заробітку або недостатнім рівнем життєвого забезпечення особи та непрацездатних членів її сім'ї, а також чи спрямовані вони на забезпечення достатніх умов життя, сумісних із людською гідністю³¹.

Отже, Конституційний Суд України не заперечив можливість зміни розміру і характеру пільг, навіть їх скасування, за умови, якщо не постраждають достатні умови життя, сумісні з людською гідністю. З цим важко не погодитися. Дійсно, велика необґрунтована кількість пільг для багатьох категорій громадян не тільки не сприяє справедливому перерозподілу коштів платників податків, а й змушує одних платників податків оплачувати послуги для інших громадян, яких вони життєво не потребують. Крім того, це вичерпує загальний бюджет країни. Як ми вже неодноразово зазначали, саме економічна неспроможність держави забезпечити декларовані соціальні права зумовлює чи не основну суперечність між соціальною державою та верховенством права.

Зазначене проілюструємо одним доволі неоднозначним рішенням Конституційного Суду України. Ще у 2011 р. Суд висловив правові позиції щодо можливості, за певних умов, змін у механізмі реалізації соціально-економічних прав. Це рішення передувало зміні правової позиції Суду у 2018 р., про яку вже згадували вище.

Передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Держава може змінити механізм реалізації цих прав, зокрема через неможливість їх фінансового забезпечення пропорційним перерозподілом коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Крім того, такі заходи можуть бути зумовлені необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній

²⁸ Олександр Іванов, «Іспанія бореться з напливом туристів», *NV Бізнес*, 21 травня 2025, <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/vlada-ispniji-vimagaye-vid-airbnb-vidaliti-desyatki-tisyach-ogoloshen-pro-zdachu-zhitla-v-orendu-turistam-50515669.html>.

²⁹ Кристина Кашавцева, «Можна втратити нерухомість і ніхто вам не допоможе: у чому феномен іспанських окупасів», *УНІАН*, 13 березня 2025, <https://www.unian.ua/curiosities/kto-takie-okupasy-v-ispnii-i-pochemu-vy-mozhete-ostatsya-bez-nedvizhimosti-interesnye-fakty-12943128.html>.

³⁰ Родак, «Справа в квадратних метрах. Як чергу на соціальне житло у Львові використовують для махінацій»; Конституційний Суд України, Рішення 8-рп/2005, 11 жовтня 2005, абзац чотирнадцятий п. 5 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.

³¹ Конституційний Суд України, Рішення 5-р/2018, 22 травня 2018, абзаци чотирнадцятий, п'ятнадцятий п. 3 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.

безпеці України, що згідно з частиною першою ст. 17 Конституції України є найважливішою функцією держави. Водночас зміст основного права не може бути порушений, що є загальновизнаним правилом, на що вказав Конституційний Суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками. Неприпустимим також є встановлення такого правового регулювання, відповідно до якого розмір пенсій, інших соціальних виплат та допомоги буде нижчим від рівня, визначеного в частині третій ст. 46 Конституції України, і не дозволить забезпечувати належні умови життя особи в суспільстві та зберігати її людську гідність, що суперечитиме ст. 21 Конституції України.

Отже, зміна механізму нарахування певних видів соціальних виплат і допомоги є конституційно допустимою доти, доки не ставиться під сумнів сама сутність змісту права на соціальний захист³².

У цих правових позиціях нескладно побачити різні суперечності: наприклад, із верховенством права, у частині рівного захисту всіх прав людини, зокрема соціальних, тими ж легітимними очікуваннями людини щодо свого правового становища, неможливості його погіршення в майбутньому; між державою і правом загалом, коли розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави, проте мають забезпечувати конституційне право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, гарантоване статтею 48 Конституції України. Виникає запитання: як досягнути цього на практиці за умови соціально-економічної неспроможності держави? Видається, що, крім бюджетного наповнення, держава повинна піклуватися про інші, недержавні, способи реалізації соціально-економічних прав. У цьому випадку принцип пропорційності як пошук балансу між державними і недержавними механізмами їх забезпечення став би в пригоді. Для цього в державі є відповідні правові механізми, зокрема механізм нормотворчості:

Додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України) обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України³³.

Проте реальні результати законодавчого регулювання суспільних відносин натеper такі, що не дають поки що підстав для оптимізму щодо побудови соціальної держави. Після здобуття Україною незалежності державні інституції не спромоглися сформувати такі умови, за яких переважна більшість громадян самостійно забезпечувала б себе економічно на високому рівні, що дозволяє державі частину їхніх доходів акумулювати та перерозподіляти тим, хто потребує соціальної підтримки. Непрямим доказом цього є статистика заощаджень українців. За інформацією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, станом на 1 травня 2025 р. загальна сума вкладів фізичних осіб і фізичних осіб — підприємців в українських банках становила 1,43 трлн грн. Найбільше українців (57,2 %) мають вклади від 10 грн до 200 тис. грн. Водночас у структурі загального обсягу вкладів їхня частка становить 28,15 %. Більш ніж половина всіх коштів (50,15 %) зосереджена у вкладах понад 600 тис. грн. Вони належать лише 0,56 % українців³⁴. Фактично половина всіх заощаджень українців сконцентрована у громадян, які становлять 0,5 % вкладників. Таку явну диспропорцію можна пояснити різними чинниками. Однак у межах предмета дослідження слід припустити існування явної суперечності між декларованим правом на заняття підприємницькою діяльністю на умовах рівності і свободи, обов'язку сплачувати податки тощо та реальними умовами для ведення бізнесу в державі.

Роблячи проміжні висновки, слід констатувати: будучи неоднаковими за своєю сутністю, держава і право, набуваючи нових ознак у відповідних концепціях соціальної держави і верховенства права, не втрачають своїх сутнісних відмінностей. Ба більше, ці відмінності набувають додаткових властивостей.

Сама ідея досягнення соціальної справедливості для всіх коштам тих, хто працює, містить неприховану суперечність із такими цінностями права, як справедливість, рівність і свобода.

Тому не випадково не всі держави сприйняли таку модель і не вважають себе соціальними державами. Вони мінімально здійснюють політику державного забезпечення соціальних прав через

³² Конституційний Суд України, Рішення 20-рп/2011, 26 грудня 2011, абзаци десятий, одинадцятий пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>.

³³ Конституційний Суд України, Рішення 20-рп/2011, 26 грудня 2011, абзаци сьомий, восьмий пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>.

³⁴ Віктор Волокіта, «Банківські вклади українців зростають: які середні внески», *Економічна правда*, 26 травня 2025, <https://pravda.com.ua/finances/yaki-seredni-vkladi-ukrajinciv-v-bankah-807140/>

втручання в перерозподіл суспільного продукту на користь соціально вразливих груп населення (зокрема США)³⁵.

Проте є держави, які в конституціях формально проголошують свою соціальну спрямованість, однак фактично, через низку економічних, політичних, історичних чинників, не можуть досягти належного рівня забезпечення та захисту соціальних прав. До таких держав належить і Україна.

Звичайно, є держави, яким вдалося втілити ідеї соціальної держави на практиці. Утім, їх поки що не так багато. І навіть серед них час від часу виникають серйозні суперечності між задекларованим рівнем соціальної підтримки та економічними спроможностями держави³⁶.

З огляду на практичні ситуації та теоретичні положення, наведені в дослідженні, потрібно зробити **висновки**, що суперечності між соціальною державою і верховенством права умовно можна уявити на кількох рівнях.

Перший рівень — сутнісний, суперечності між доктриною соціальної держави і концептом верховенства права.

Саме визначення сутності соціальної держави є доволі контроверсійним і строкатим — від соціальної держави, яка задовольняє як загальносоціальні потреби всього суспільства, так і спеціальні, особливі потреби домінуючої частини населення³⁷, до держави, яка надає та гарантує найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним³⁸. І хоча ці визначення є різними за змістом, їх об'єднує одна риса, як і більшість інших визначень соціальної держави: вони стосуються акценту на роль і завдання держави щодо суспільства загалом або його частини зокрема. Визначення ж як верховенства права, так і правової держави спираються на іншу основу, а саме на сукупність тісно переплєтених між собою гетерогенних принципів — елементів, за умови дотримання яких у суспільстві існують ці феномени. Першим та основним із зазначених елементів є природні, невід'ємні і невідчужувані права і свободи людини, які набувають вирішального значення у відносинах між нею і державною владою. Слід також брати до уваги думку А. Дайсі: права і свободи особи є «основою, а не результатом, права країни», а правила, що складають конституційний кодекс, — «не джерело, а наслідок прав осіб»³⁹. Наступні елементи верховенства права: законність, юридична визначеність, пропорційність тощо — вже згадано в дослідженні.

Порівнюючи наведені визначення, нескладно побачити між ними суперечності, які передусім стосуються вихідних основ: завдань (функцій) держави та природних прав людини з притаманними їм цінностями свободи і рівності, без згадування регулятивної ролі держави.

Другий рівень — ціннісний. До прикладу, суперечності між справедливістю (свободою, рівністю) та людською гідністю, або ж справедливістю та її формальними чи фактичними проявами.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Про це нагадує Конституційний Суд України:

Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності⁴⁰.

Рішення Конституційного Суду України, з якого наведено цитату, стосується розв'язання суперечності між людською гідністю як цінністю та іншою правовою цінністю — справедливістю, у цьому випадку — справедливістю існування юридичної відповідальності у вигляді довічного позбавлення волі за особливо тяжкі злочини. Суд вирішив справу на користь людської гідності, вважаючи справедливим надати засудженим «право на надію» звільнитись від вказаного покарання.

³⁵ До прикладу, 4 липня 2025 р. в США ухвалено закон у сфері оподаткування, яким зменшено витрати на програму Medicaid, що допомагає оплачувати медичні витрати незаможним, людям з інвалідністю, дітям із незабезпечених сімей та іншим соціально незахищеним особам. Олександр Куницький, «Трамп підписав великий “прекрасний” закон про податки», *DW*, 4 липня 2025, <https://www.dw.com/uk/tramp-pidpisav-velikij-prekrasnij-zakon-pro-podatki-ta-migrantiv/a-73163653>.

³⁶ Див. <https://nv.ua/ukr/world/countries/socialne-zabezpechennya-nimechchini-merc-ogolosiv-pro-finansovi-trudnoshchi-50539671.html>.

³⁷ Панкевич, «Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика», 30.

³⁸ Цит. за: О. В. Лемак, «Соціальна держава: сутнісне, безпеково-правове та кримінологічне значення», *Аналітично-порівняльне правознавство* 1 (2025): 615–22, <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.102>.

³⁹ Козюбра, «Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог», 4.

⁴⁰ Конституційний Суд України, *Справа про перегляд вироку особи, караній на довічне позбавлення волі*, Рішення 6-р(П)/2021, 16 вересня 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

У соціальній державі також виникають питання протиставлення справедливості, її проявів у свободі, рівності та людській гідності. Зокрема, у ситуаціях обмеження свободи, заміни формальної рівності на фактичну заради захисту людської гідності тощо. Прикладом ціннісного рівня суперечності зі справедливістю може бути чинна в Україні пропорційна система оподаткування, побудована на принципі формальної справедливості. Така система загалом несправедлива та неефективна, базується на однаковому ставленні до тих, хто заробляє значні статки, і до тих, хто не може себе забезпечити⁴¹.

Третій рівень — суперечності між принципами — елементами верховенства права та принципами — елементами соціальної держави.

Дослідники концепту соціальної держави пропонують різноманітні підходи до її сутності, про що вже вказано, а також виділяють низку принципів, зокрема: 1) принцип людської гідності; 2) соціальної справедливості; 3) соціального партнерства або солідарності; 4) автономії суспільних відносин та процесів; 5) субсидіарності; 6) соціальних зобов'язань⁴². Порівнюючи їх із принципами — елементами верховенства права, нескладно помітити істотний збіг тільки з людською гідністю (звичайно, не як принципом) як джерелом усіх прав людини, інші принципи соціальної держави потенційно можуть вступати в суперечність із законністю, пропорційністю, юридичною визначеністю тощо. Так само з названими принципами вступає в суперечність «принцип первинного розподілу всіх благ»⁴³ як частини ширшої теорії розподільчої справедливості, притаманної соціальній державі.

Четвертий рівень — суперечності між певними правами першого та другого поколінь прав людини.

Загальновідомим є факт принципової різниці історії становлення і формулювання прав першого (громадянські і політичні права) та другого поколінь (економічні, соціальні, культурні права). Перші ще називають негативними правами, а другі — позитивними, відповідно до характеру їх реалізації та ролі держави в цьому процесі. Цивільні права базуються на максимальній свободі індивідів і мінімальному втручанні держави в процеси розпорядження тією ж власністю, а соціальні права, навпаки, без активної участі держави реалізуватись повною мірою не можуть. Ця різниця неминує спричиняє суперечності як у реалізації, так і в захисті прав у разі їх перетинання. Утім, практика демонструє й інші можливості, коли право першого покоління виступає на захист прав другого покоління. Як уже неодноразово зазначено, США не позиціонують себе як соціальну державу: соціально-економічні права не мають того ступеня нормативної фіксації, як у Німеччині чи в Україні. Але судова система США з 1970-х років почала захищати право на соціальні виплати громадян, апелюючи до права власності, — права, яке в США має найвищий ступінь конституційного захисту⁴⁴.

П'ятий рівень — нормативний, суперечності між окремими юридичними нормами, які регулюють відносини функціонування як верховенства права, так і соціальної держави.

Як приклад вище уже наведено ситуацію, коли неможливо звернути стягнення на житло боржника, якщо борг не перевищує встановленого законом грошового мінімуму. Юридична норма, яка захищає соціальне право, вступає в суперечність із юридичними нормами, які захищають право власності.

Такий умовний ієрархічний розподіл не виключає перехресного прояву суперечностей між різними рівнями правових принципів і прав людини, прав людини і юридичних норм, принципів права і юридичних норм тощо.

Класичним прикладом перехресної суперечності (між принципом свободи договору та правом на обмеження робочого часу) є низка справ у судах США на початку XX століття. У підсумку Верховний суд США скасував федеральний закон, який встановлював 10-годинну тривалість робочого дня, обґрунтовуючи рішення порушенням принципу свободи договору, який закріплено в 14 поправці до Конституції США. Проте згодом суспільні відносини змінилися, судові тлумачення еволюціонувало, вказаний принцип набув іншого розуміння, яке допускало обмеження робочого часу та відповідно захист трудових прав робітників⁴⁵.

⁴¹ Микола Козюбра, *Практична філософія права* (Дух і Літера, 2024), 183–4.

⁴² Чит. за: Д. М. Сковронський, «Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті», *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки* 4 (2015): 222, <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4895/skovronskyu0.pdf>.

⁴³ Див. Штефан Госепат, «До обґрунтування соціальних прав людини», у *Філософія прав людини*, ред. Штефан Госепат і Георг Ломанн (Київ: Ніка-Центр, 2008), 129–62.

⁴⁴ Станіслав Шевчук, «Конституціоналізація соціальних виплат: походження й тенденції розвитку», у *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна* (Київ: Дух і Літера, 2013), 470.

⁴⁵ Там само, 469.

Розглядаючи шляхи вирішення або залагодження суперечностей, можна припустити, що найпростіше мають розв'язуватися ситуації, коли суперечності виникають між юридичними нормами. Законодавець, за наявності відповідної політичної волі, може доволі швидко скасувати, змінити чи ухвалити іншу норму.

Складнішою є ситуація, коли в суперечність вступають цінності або принципи права, зокрема принципи — елементи верховенства права — та принципи соціальної держави. Такі суперечності можуть виникати і між принципами та юридичними нормами, які не завжди вирішуються на користь принципів. У цих випадках усе залежатиме від конкретної ситуації, простору та часу, як було продемонстровано з обмеженням тривалості робочого дня.

Юрій Ключковський у монографії «Принципи виборчого права», досліджуючи проблематику суперечностей між принципами права, спираючись на позиції Р. Алексі, Р. Дворкіна, С. Погребняка та інших, висловив низку припущень щодо особливостей подолання колізій між принципами. Узагальнено їх можна сформулювати так: на відміну від правил вирішення колізії звичайних норм, у розв'язанні суперечностей принципів враховується їхня істотна характеристика (вага чи важливість). Принципи права, що суперечать, не повинні виключати один одного, важливо враховувати вимоги кожного з них. Ієрархія принципів умовна, вищий за рівнем принцип не виключає вимоги принципів меншого рівня. Найбажанішим способом подолання цієї суперечності є пошук компромісу⁴⁶. На нашу думку, найближчими до компромісного сприйняття є принципи соціального партнерства або солідарності та принцип пропорційності. Утім, у чому саме буде полягати компроміс, залежить від конкретної ситуації, в якій вказані принципи перетнуться.

Можна припустити, що такий самий підхід слід застосовувати у разі суперечностей між правовими цінностями. Наведений вище приклад суперечності справедливості з формальною рівністю в оподаткуванні демонструє, що в сучасних економічних умовах така система вже не сприймається як справедлива. Пропорційна система повинна поступитися прогресивній системі оподаткування. Справедливо вимагати більше від тих, хто заробляє більше, а тим, хто заробляє менше, надати преференції. Тільки в такому разі будуть реалізовуватись ідеї соціальної держави.

Шлях розв'язання суперечностей сутнісного рівня, між верховенством права та соціальною державою, лежить через пошук компромісу й об'єднаних елементів, головним з яких є, безперечно, людська гідність. Орієнтуючись на неї, застосовуючи принцип пропорційності в кожному сутнісному аспекті, враховуючи обставини конкретної ситуації, потрібно знаходити порозуміння. Завдання непросте, оскільки потребує врахування гідності не тільки тих, хто отримує відповідні соціальні блага, а й тих, завдяки кому ці блага надаються. До прикладу, одним із кроків до подолання сутнісної суперечності може бути зміна офіційної риторики щодо статусу коштів, якими оперує держава, виконуючи розподільчу функцію. Станом на сьогодні нормативні акти та акти нормозастосування використовують термінологію, яка за змістом прив'язує кошти до держави як джерела їхнього походження, а також до державної влади як єдиного власника та розпорядника цих коштів. Такий стан речей, з одного боку, підтримує інерцію патерналістського сприйняття відносин між державою та людиною, а з другого — порушує людську гідність. Утім, загальновідомою є фраза, яку приписують М. Тетчер: «Немає жодних “державних коштів”, є кошти платників податків». Насправді так воно і є. Саме така змістова конотація має звучати у відповідних політиках розпорядження бюджетамми як на державному, так і на місцевому рівнях. Певною мірою зміна акценту в термінології походження коштів у бюджеті має сприяти подоланню відчуження між людьми, які сплачують податки, та відповідними державними інституціями, які розпоряджаються цими коштами.

Об'єднаним елементом є людська гідність як тих, хто заробляє кошти, так і тих, хто потребує допомоги. Отже, на сутнісному рівні досягається залагодження окремої суперечності між соціальною державою, яка розподіляє кошти людей для людей, і верховенством права з його повагою до прав людини.

Здійснена в цьому дослідженні класифікація суперечностей як за рівнями, так і за змістом є умовною. У процесі еволюції як понять, так і практики проявів вказані суперечності можуть змінюватися, розвиватися, набувати іншого змісту. Шляхи їхнього залагодження також будуть трансформуватися залежно від конкретних ситуацій. Єдине, що, напевно, залишиться незмінним, — це сам факт існування суперечностей між верховенством права і соціальною державою як явищами різної суті.

⁴⁶ Юрій Ключковський, *Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні* (Баїтє, 2018).

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. *Житловий кодекс України*. 30 червня 1983. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.
- Верховна Рада України. *Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи*. Закон України 796-XII. 28 лютого 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>.
- Верховна Рада України. *Про виконавче провадження*. Закон України 1404-VIII. 16 червня 2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
- Верховна Рада України. *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні*. Закон України 875-XII. 21 березня 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/en/ed20120101#Text>.
- Верховна Рада України. *Про прийняття за основу проекту Закону України щодо пенсійного забезпечення працівників прокуратури*. Постанова 4347-IX. 15 квітня 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4347-20#Text>.
- Вінокуров, Ярослав. «Цілого фонду замало. Як влада програє битву з отримувачами спецпенсій». *Економічна правда*, 25 березня 2025. <https://epravda.com.ua/.../spetspensiji-v-ukrajini-chomu-uryad-niyak-ne-mozhe-zmenshiti-viplati-804730/>
- Вінокуров, Ярослав, Володимир Тунік-Фриз. «За даними Міністерства соціальної політики, найвища пенсія прокурора в Україні у 2024 році становила 251 тис. грн на місяць». *Економічна правда*, 15 липня 2025. <https://epravda.com.ua/finances/hto-i-yak-mozhe-otrimati-pensiyu-u-40-rokiv-809198/>
- Волокіта, Віктор. «Банківські вклади українців зростають: які середні внески». *Економічна правда*, 26 травня 2025. <https://epravda.com.ua/finances/yaki-seredni-vkladi-ukrajinciv-v-bankah-807140/>
- Госепат, Штефан. «До обґрунтування соціальних прав людини». У *Філософія прав людини*, ред. Штефан Госепат і Георг Ломанн, пер. з нім. Олександр Юдін і Лариса Доронічева, 129–62. Київ: Ніка-Центр, 2008.
- Економічні новини. «Стало відомо, скільки українських пенсіонерів отримують мінімальну пенсію на рівні 2360 гривень». *Економічні новини*, 27 листопада 2024. https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_economy-ukr/full/stalo-vidomo-skilki-ukrainskix-pensioneriv-otrimuyut-minimalnu-pensiyu-na-rivni-2360-griven.
- Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). *Мірило правовладдя = Rule of Law Checklist*. Пер. з англ. С. Головатого. Венеційська Комісія Ради Європи, 2017. <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>.
- Іванов, Олександр. «Іспанія бореться з напливом туристів». *NV Бізнес*, 21 травня 2025. <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/vlada-ispantiji-vimagaye-vid-airbnb-vidaliti-desyatki-tisyach-ogoloshen-prozduchu-zhitla-v-orendu-turistam-50515669.html>.
- Кабінет Міністрів України. *Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у період воєнного стану*. Постанова 1. 3 січня 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2025-п#Text>.
- Кабінет Міністрів України. *Про державний реєстр осіб, які мають право на пільги*. Постанова 117. 23 січня 2003. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-п#Text>.
- Кашавцева, Кристина. «Можна втратити нерухомість і ніхто вам не допоможе: у чому феномен іспанських окупасів». *УНІАН*, 13 березня 2025. <https://www.unian.ua/curiosities/kto-takie-okupasy-v-ispanii-i-pochemu-vy-mozhete-ostatsya-bez-ndvizhimosti-interesnye-fakty-12943128.html>.
- Кістяківський, Богдан. *Держава і особистість. Вибране*. Київ: Абрис, 1996.
- Ключковський, Юрій. *Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні*. Київ: Ваїте, 2018.
- Козюбра, Микола. «Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог». *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки* 64 (2007): 3–9. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content>.
- Козюбра, Микола. *Практична філософія права*. Київ: Дух і Літера, 2024.
- Конституційний Суд України. *Справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності*. Рішення 1-рп/2005. 17 березня 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>.
- Конституційний Суд України. *Справа про постійне користування земельними ділянками*. Рішення 5-рп/2005. 22 вересня 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.
- Конституційний Суд України. Рішення 8-рп/2005. 11 жовтня 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.
- Конституційний Суд України. Рішення 20-рп/2011. 26 грудня 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>.
- Конституційний Суд України. Рішення 5-р/2018. 22 травня 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.

- Конституційний Суд України. *Справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі*. Рішення 6-р(II)/2021. 16 вересня 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.
- Куницький, Олександр. «Трамп підписав великий “прекрасний” закон про податки». *DW*, 4 липня 2025. <https://www.dw.com/uk/tramp-pidpisav-velikij-prekrasnij-zakon-pro-podatki-ta-migrantiv/a-73163653>.
- Лемак, Василь. «Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування». *Вісник Академії правових наук України* 1 (2010): 40–8. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_4.
- Лемак, Олександр. «Соціальна держава: сутнісне, безпеково-правове та кримінологічне значення». *Аналітично-порівняльне правознавство* 1 (2025): 615–22. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.102>.
- Мукачівська міська рада. «Види державних пільг та перелік осіб, які можуть ними скористатися». 17 лютого 2023. <https://mukachevo-rada.gov.ua/.../vidi-derzhavnih-pilg-ta-perelik-osib-yaki-mozhut-nimi-skoristatsiya>.
- Панкевич, Олег. «Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика». Дис. канд. юрид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7135/1/Панкевич.pdf>.
- «Пільга». *Словник.UA*. <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=пільга>.
- Родак, Катерина. «Справа в квадратних метрах. Як чергу на соціальне житло у Львові використовують для махінацій». *NGL.media*, 29 травня 2025. <https://ngl.media/2025/05/29/sprava-v-kvadratnyh-metrah/>
- Семків, О. І., ред. *Політологія*. Львів: Світ, 1994.
- Скакун, Віталій. «Пільги та субсидії для українців в 2020 році». *DIM.RIA*, 28 січня 2020. <https://dom.ria.com/uk/news/lgoty-i-subsidii-dlya-ukrainczev-v-2020-godu-174546.html>.
- Сковронський, Дмитро. «Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки 4 (2015): 217–23. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4895/skovronskyy0.pdf>.
- Скрипнюк, Олександр. *Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2000.
- Таманага, Браян. *Верховенство права: історія, політика, теорія*. Києво-Могилянська академія, 2007.
- Цельєв, Олексій. «Верховенство права та соціальна держава: пошук шляхів подолання суперечностей». *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки* 9–10 (2022): 87–97. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.87-97>.
- Шевчук, Станіслав. «Конституціоналізація соціальних виплат: походження й тенденції розвитку». У *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна*, 466–84. Київ: Дух і Літера, 2013.

Bibliography

- Cabinet of Ministers of Ukraine. *On the state register of persons entitled to benefits*. Resolution 117. January 23, 2003. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-п#Text> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. *On determining the procedure for paying pensions to certain categories of persons during martial law*. Resolution 1. January 3, 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2025-п#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Sprava pro nadannia dopomohy po tymchasovii nepratsezdatsnosti*. Decision 1-rp/2005. March 17, 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Sprava pro postiine korystuvannia zemelnymy diliankami*. Decision 5-rp/2005. September 22, 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. Decision 8-rp/2005. October 11, 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. Decision 20-rp/2011. December 26, 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. Decision 5-r/2018. May 22, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Sprava pro perehliad vyroku osobi, karanii na dovichne pozbavlennia voli*. Decision 6-p(II)/2021. September 16, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> [in Ukrainian].
- Ekonomichni novyny. “Stalo vidomo, skilky ukrainskykh pensioneriv otrymuiut minimalnu pensiiu na rivni 2360 hryven.” *Ekonomichni novyny*, November 27, 2024. <https://enovosty.com/uk/news-ukr/>

- news_economy-ukr/full/stalo-vidomo-skilki-ukrainskix-pensioneriv-otrimuyut-minimalnu-pensiyu-na-rivni-2360-griven [in Ukrainian].
- European Commission For Democracy through Law (Venice Commission). *Rule of Law Checklist*. Translated from English by S. Holovaty. Venice Commission of the Council of Europe, 2017. <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf> [in Ukrainian].
- Gosepath, Stefan. "Towards a Justification of Social Human Rights." In *Philosophy of Human Rights*, edited by Stefan Gosepath and Georg Lohmann, 129–62. Kyiv: Nika-Center, 2008 [in Ukrainian].
- Ivanov, Oleksandr. "Ispaniia boretsia z naplyvom turystiv." *NV Business*, May 21, 2025. <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/vlada-ispniji-vimagaye-vid-airbnb-vidaliti-desyatki-tisyach-ogoloshen-pro-zdachuzhitla-v-orendu-turistam-50515669.html> [in Ukrainian].
- Kashchavtseva, Krystyna. "Mozhna vtratyty nerukhomist i nikhto vam ne dopomozhe: u chomu fenomen ispanykh okupasiv." *UNIAN*, March 13, 2025. <https://www.unian.ua/curiosities/kto-takie-okupasy-v-ispnii-i-pochemu-vy-mozhete-ostatsya-bez-nedvizhimosti-interesnye-fakty-12943128.html> [in Ukrainian].
- Kistiakivskiy, Bohdan. *Derzhava i osobystist. Vybrane*. Kyiv: Abrys, 1996 [in Ukrainian].
- Kliuchkovskiy, Yurii. *Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini*. Kyiv: Vaite, 2018 [in Ukrainian].
- Koziubra, Mykola. "The Principles of the Rule of Law and the Rechtsstaat: the Sameness of the Fundamental Requirements." *Research Papers NaUKMA. Law* 64 (2007): 3–9. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content> [in Ukrainian].
- Koziubra, Mykola. *Practical Philosophy of Law*. Kyiv: Dukh i Litera, 2024 [in Ukrainian].
- Kunytskyi, Oleksandr. "Tramp pidpysav velykyi 'prekrasnyi' zakon pro podatky." *DW*, July 4, 2025. <https://www.dw.com/uk/tramp-pidpisav-velikij-prekrasnij-zakon-pro-podatki-ta-migrantiv/a-73163653> [in Ukrainian].
- Lemak, Oleksandr. "Welfare State: Essential, Security-legal and Criminology Significance." *Analytical and Comparative Jurisprudence* 1 (2025): 615–22. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.102> [in Ukrainian].
- Lemak, Vasyl. "Sotsialno-ekonomichni prava liudyny v konteksti verkhovenstva prava: vitchyzniani dosvid zakriplennia ta zastosuvannia." *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine* 1 (2010): 40–8. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_4 [in Ukrainian].
- Mukachevo City Council. "Vydy derzhavnykh pilh ta perelik osib, yaki mozhut nymy skorystatysia." February 17, 2023. <https://mukachevo-rada.gov.ua/.../vidi-derzhavnih-pilh-ta-perelik-osib-yaki-mozhut-nimi-skoristatsiya> [in Ukrainian].
- Pankevych, Oleh. "Sotsialna derzhava: poniattia ta zahalnoteoretychna kharakterystyka." PhD diss., Ivan Franko National University of Lviv, 2003. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7135/1/Панкевич.pdf> [in Ukrainian].
- "Pilha". <https://slovnyk.ua/> [in Ukrainian].
- Rodak, Kateryna. "Sprava v kvadratnykh metrah. Yak cherhu na sotsialne zhytlo u Lvovi vykorystovuiut dlia makhinatsii." *NGL.media*, May 29, 2025. <https://ngl.media/2025/05/29/sprava-v-kvadratnyh-metrah/> [in Ukrainian].
- Semkiv, O., ed. *Politolohiia*. Lviv: Svit, 1994 [in Ukrainian].
- Shevchuk, Stanislav. "Konstytutsionalizatsiia sotsialnykh vyplat: pokhodzhennia y tendentsii rozvytku." In *Zahalnoteoretychne pravo navstvo, verkhovenstvo prava ta Ukraina*, 466–84. Kyiv: Dukh i Litera 2013 [in Ukrainian].
- Skakun, Vitalii. "Pilhy ta subsydii dlia ukrainsiv v 2020 rotsi." *DIM.RIA*, January 28, 2020. <https://dom.ria.com/uk/news/lgoty-i-subsydii-dlya-ukrainczev-v-2020-godu-174546.html> [in Ukrainian].
- Skovronskyy, Dmytro. "The Idea and Definition of the Welfare State in Historiogr." *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences* 4 (2015): 217–23. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4895/skovronskyy0.pdf> [in Ukrainian].
- Skrypniuk, Oleksandr. *Sotsialna, pravova derzhava v Ukraini: problemy teorii i praktyky*. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law, 2000 [in Ukrainian].
- Tamanaha, Brian. *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Kyiv-Mohyla Academy, 2007 [in Ukrainian].
- Tseliev, Oleksii. "The Rule of Law and the Welfare State: The Ways to Overcome Contradictions." *NaUKMA Research Papers. Law* 9–10 (2022): 87–97. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.87-97> [in Ukrainian].

- Verkhovna Rada of Ukraine. *Housing Code of Ukraine*. June 30, 1983. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobylskoi katastrofy* [On the status and social protection of citizens who suffered as a result of the Chernobyl disaster]. Law of Ukraine 796-XII. February 28, 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti invalidiv v Ukraini* [On the Fundamentals of Social Protection of Disabled Persons in Ukraine]. Law of Ukraine 875-XII. March 21, 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/en/ed20120101#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro vykonavche provadzhennia* [On Enforcement Proceedings]. Law of Ukraine 1404-VIII. June 16, 2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro pryiniattia za osnovu projektu Zakonu Ukrainy shchodo pensiinoho zabezpechennia pratsivnykiv prokuratury* [On the adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on pension provision for employees of the prosecutor's office]. Resolution 4347-IX. April 15, 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4347-20#Text> [in Ukrainian].
- Vinokurov, Yaroslav. "Tsiloho fondu zamalo. Yak vlada prohraie bytvu z otrymuvachamy spetspensii." *Ekonomichna pravda*, March 25, 2025. <https://epravda.com.ua/.../specpensiji-v-ukrajini-chomu-uryad-niyak-ne-mozhe-zmenshiti-viplati-804730/> [in Ukrainian].
- Vinokurov, Yaroslav, and Volodymyr Tunik-Fryz. "Za danymy Ministerstva sotsialnoi polityky, naivysycha pensiiia prokurora v Ukraini u 2024 rotsi stanovyla 251 tys. hrn na misiats." *Ekonomichna pravda*, July 15, 2025. <https://epravda.com.ua/finances/hto-i-yak-mozhe-otrimati-pensiyu-u-40-rokiv-809198/> [in Ukrainian].
- Volokita, Viktor. "Bankivski vklady ukraintsiv zrostaiv: yaki seredni vnesky." *Ekonomichna pravda*, May 26, 2025. <https://epravda.com.ua/finances/yaki-seredni-vkladi-ukrajinciv-v-bankah-807140/> [in Ukrainian].

Oleksii Tseliev

PhD in Law, Associate Professor,

Expert, Rule of Law Research Center,

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0002-9108-3085>

tseliev@ukma.edu.ua

**CONTRADICTIONS BETWEEN THE SOCIAL STATE
AND THE RULE OF LAW
(ESSENTIAL, VALUE-BASED, NORMATIVE, AND OTHER LEVELS)**

Abstract

The article is devoted to the topic of contradictions that exist between the welfare state and the rule of law at various levels of their intersection. In the presented study, the ideas expressed in the author's previous works have been further developed. In particular, the existing contradictions between the rule of law and the welfare state have been illustrated through practical cases. On this basis, an analysis and generalization have been made of how, and by what means, certain socio-economic rights are implemented in Ukraine. Special attention is paid to benefits as one of the means of social protection. It is demonstrated in specific cases that the essence of the welfare state comes into conflict with the essence of the rule of law. Cases of contradictions between the values, principles, and legal norms inherent in these concepts are described. As a result, an approach is proposed in which the identified contradictions are conditionally divided into five levels: substantive, value-based, between principles, between rights, and between legal norms. At the substantive level, the basis of the contradictions is the state itself, more precisely, its differing role in ensuring the rule of law and, accordingly, the functioning of the welfare state. At the value level, contradictions arise between justice and human dignity, which are manifested, for example, in an unfair taxation system or in insignificant or inappropriate benefits. Legal principles that form the foundation of the rule of law may come into conflict with the principles that constitute the welfare state. At the lowest, conditionally speaking, level, legal norms aimed at regulating relations may come into conflict depending on the sphere of relations they regulate.

Ways to resolve the identified contradictions are presented. Thus, contradictions between legal principles are recommended to be resolved through conditional weighing of principles, searching for a balance or compromise between them. The same approach should be applied to resolve contradictions between the values of the concepts. In this regard, the simplest solution appears to be the resolution of contradictions between legal norms. Given political will, the legislator can relatively promptly resolve existing conflicts.

Keywords: contradiction, rule of law, welfare state, social protection, human rights, human dignity, benefit.

Матеріал надійшов 20.09.2025

Схвалено до публікації 25.11.2025

Оприлюднено 31.12.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)